

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ПІСОВ Максим Петрович

УДК 340.132:341.17

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ІНТЕГРАТИВНИЙ ПРАВОПОРЯДОК:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, професор
ЗАВАЛЬНЮК Володимир Васильович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
проректор

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
член-кореспондент Академії правових
наук України,
заслужений діяч науки і техніки України
КРИЖАНОВСЬКИЙ Анатолій Федорович,
Міжнародний гуманітарний університет,
ректор;

кандидат юридичних наук, доцент
ДЗЕВЕЛЮК Андрій Володимирович,
Вінницький національний аграрний університет,
доцент кафедри права

Захист відбудеться 25 жовтня 2018 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий « 21 » вересня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Процеси глобалізації, інтеграції, регіоналізації зумовлюють перехід до якісно нової моделі світопорядку. Формуються єдиний економічний простір та відповідна йому політико-правова надбудова. Важливе місце у цих процесах відводиться міжнародним, зокрема, міждержавним організаціям та тим правовим порядкам, які функціонують у межах відповідних міждержавних утворень. Суспільно-економічні трансформації обумовлюють перетворення у правовій сфері, що, у свою чергу, опосередковує появу нових елементів, явищ – наднаціонального, інтеграційного права у структурі правової реальності. Надзвичайна складність та багатовекторність означених процесів зумовлює необхідність ґрунтовного наукового теоретико-правового осмислення взаємодії та взаємовпливу міжнародного, інтегративного та національного правопорядків.

Адаптація національного законодавства до тієї чи іншої правової системи більш узагальнюючого типу на теперішній час являє собою суттєву проблему імплементації правових норм, яка багато в чому обумовлюється різноманітністю правових систем, відмінністю їх правових порядків. Значну роль у цьому процесові відіграє «інтегративний правопорядок», що існує у межах Європейського Союзу (далі – ЄС) паралельно із поняттям «національний правопорядок» переважної більшості країн-учасниць. Подібні інтеграційні процеси також спостерігаються і в Південній та Північній Америці, а також у країнах Азійського регіону, однак саме європейська інтеграція є одним із найбільш дієвих прикладів цих процесів, оскільки саме європейський досвід є підґрунтям для прогнозування розвитку, а також потенційних ризиків інших регіональних інтеграційних утворень.

Дослідження національного та інтегративного правопорядків зумовлюється також проблематикою і особливим значенням, якого набувають питання, пов'язані з інтеграцією України в європейський правовий простір, адже гармонізація та імплементація чинного вітчизняного законодавства, приведення його вимог до міжнародно-правових актів, згідно з якими Україна має певні зобов'язання перед міжнародними організаціями, є одним із головних напрямів діяльності усього державного механізму та громадянських інституцій. У зв'язку із цим дуже важливими на теперішній час постають питання вступу України до ЄС, що має надзвичайно важливе значення для державотворення.

Визначального значення для України після підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами – з іншої (далі – Угода про асоціацію між Україною та ЄС), набули також інтеграційні правові системи та правопорядки, що в них функціонують, оскільки відповідні положення Угоди передбачають

необхідність наближення національного законодавства до низки нормативно-правових актів ЄС не тільки шляхом їх імплементації, але й, що є більш важливим, шляхом побудови механізму забезпечення їх реалізації.

Актуальність проблематики дослідження національного та інтегративного правопорядків обґрунтовується також і тим, що на теперішній час у сучасних вітчизняних та зарубіжних наукових працях питання співвідношення міжнародного правопорядку з інтегративними правопорядками міждержавних утворень, інтегративних правопорядків міждержавних, міжнародних організацій та інтегративних правопорядків міждержавних організацій (таких, наприклад, як національні правопорядки країн-учасниць ЄС, правопорядок ЄС у сфері правозахисту та правопорядок Ради ЄС у цій сфері) є майже відсутніми або представленими фрагментарно.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» за загальною темою «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку Української державності та права» (державний реєстраційний номер 011U0006Н) на 2011–2015 рр. та «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U01842Н) на 2016–2020 рр. і пов'язане з планом науково-дослідної роботи кафедри загальнотеоретичної юриспруденції «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України».

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у загальнотеоретичній характеристиці національного та інтегративного правопорядків, з'ясуванні їх природи, особливостей, типології, а також визначенні форм їх взаємодії і взаємовпливів в умовах глобалізаційних та інтегративних процесів.

Визначена мета обумовила постановку та вирішення таких задач:

з'ясувати місце категорії «правапорядок» серед інших явищ правової реальності, що з нею пов'язані, а саме – «правовий простір», «правова система», «система права», «правовий режим»;

охарактеризувати поняття національного та інтегративного правопорядку, їх форми і цілі;

охарактеризувати типологію правопорядків, виокремити їх особливості та сфери прояву;

визначити роль і місце міжнародного та інтегративного правопорядку в процесі розбудови правової держави та розвитку національного правопорядку в Україні;

здійснити типологію інтегративних правопорядків;

розкрити співвідношення національного правопорядку України та правового порядку ЄС;

виокремити основні напрямки трансформації національного правопорядку України.

Об'єктом дослідження є правопорядок як правове явище у його інституційних та функціональних аспектах.

Предметом дослідження є загальнотеоретична характеристика національного та інтегративного правопорядків.

Методи дослідження. Методологію дослідження становлять концептуальні підходи та комплекс різноманітних методів наукового дослідження. Вихідним положенням дослідження стало визнання плюралізму методології, що дозволило залучити інструментарій як класичної, так і не класичної методології. Методологія дослідження містить у собі: філософський рівень представлений, перш за все, законами, принципами та категоріями діалектики; загальнонауковий рівень, представлений функціональним, системним, синергетичним, структурним підходами та логічними методами теоретичного аналізу (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, абстрагування, аналогія, моделювання); спеціально-наукові підходи, представлені історичним, герменевтичним, порівняльним, інституціональним, аксіологічним підходами.

Системний підхід до вивчення інтеграційних процесів надав можливість представити інтегративні правопорядки як складову загального правопорядку (п.п. 1.2, 3.2). Діалектичний підхід покладено в основу дослідження співвідношення основних чинників формування інтегративних правопорядків (п.п. 1.1, 2.1, 2.2, 3.1). Синергетичний підхід дав змогу відобразити багатогранність права у контексті функціонування правопорядків різного рівня: національні, інтегративні, міжнародний (п.п. 1.2, 3.3). Герменевтичний підхід використано з метою розв'язання колізій та вирішення проблем взаємодії та співвідношення (п.п. 1.2, 2.2, 3.3). Системно-структурний метод дозволив здійснити типологію правопорядків взагалі, та інтегративних, зокрема, а також співвіднести поняття «правапорядок» із такими поняттями, як «правовий простір», «правова система», «система права», «правовий режим» (п.п. 1.2, 2.1, 3.2). Використання історичного методу дозволило проаналізувати поняття інтеграції в історії правової думки (п.п. 1.1, 2.1, 3.1). Формально-юридичний метод застосовано при розробці авторських дефініцій понять «національний правопорядок», «інтегративний правопорядок», «міжнародний правопорядок» (п.п. 1.1, 2.1, 3.1). Формально-догматичний (юридико-технічний) метод використано при здійсненні аналізу чинного законодавства України та міжнародно-правових актів (п.п. 1.2, 2.2, 2.3, 3.3). Застосування порівняльно-правового підходу дозволило визначити інтегративні системи у контексті взаємодії міжнародного, регіонального та національного права (2.2, 3.3). Аксіологічний підхід дозволив розкрити ціннісну складову національних та інтегративних правопорядків та виявити їх вплив на формування і розвиток цих правопорядків (п.п. 2.1, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3).

Теоретичною основою дослідження є наукові розробки таких вітчизняних та зарубіжних дослідників, як С.С. Алексєєв, Е. Аннерс,

Н.О. Анциферова, Т.О. Анцупова, В.В. Артемов, М.І. Байтін, Дж. Берман, С. Бессони, М.М. Бирюков, В.В. Борисов, Р. Будон, В.Г. Буткевич, Дж. Вайлер, В.В. Василькова, Ю.О. Веденєєв, А.В. Висаров, О.К. Вишняков, Ю.О. Волошин, В.С. Герасимов, П.С. Граціанський, В.М. Дрьомін, В.В. Дудченко, В.І. Евітов, Л.М. Ентін, Л.І. Заморська, В.В. Кайназаров, С.Ю. Кашкін, Г. Кельзен, О.Л. Копиленко, М.І. Козюбра, І.О. Ісаєв, С.В. Клевцов, В.В. Колесніченко, В.М. Кохман, Т.Р. Короткий, А.Ф. Крижановський, А.Р. Крусян, М.І. Лазарєв, І.І. Лукашук, Л.А. Луць, В.М. Макар, Т.О. Мельниченко, О.М. Мережко, Д. Мітрані, М.М. Марченко, В.І. Муравйов, П.С. Назаров, Р.Л. Нерсесянц, Ю.М. Оборотов, Н.М. Оніщенко, Р.О. Петров, Т.С. Подорожна, О.Ф. Пушкарьова, П.М. Рабінович, Л. В. Ращупкіна, О.А. Романенко, О.П. Сауляк, І.О. Соколова, А.Р. Султанов, А. Татам, О.О. Терзі, Ю.О. Тихомиров, Б.М. Топорнін, О.О. Ушаков, Н.Б. Шеленкова, О.В. Юдін та ін.

Утім, не занижуючи значної ролі та значення наукового доробку цих дослідників, низка питань проблеми дослідження національного та інтегративного правопорядків усе ще залишається недостатньо дослідженою, що разом із складним процесом асоціації України з Європейським Союзом, безумовно, свідчить про необхідність подальшого спеціального дослідження цієї комплексної наукової проблеми.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дисертації надано загальну характеристику поняттям національного та інтегративного правопорядку, їх тенденції розвитку, розкрито їх інституційні та функціональні аспекти у контексті інтеграції України до ЄС після підписання Угоди про асоціацію та розроблення плану заходів щодо нормативно-правового та інституційного забезпечення включення національного правопорядку України до інтеграційного правопорядку ЄС. Запропоновано низку положень і висновків, що мають теоретичну та практичну цінність, зокрема:

уперше:

запропоновано авторську дефініцію інтегративного правопорядку, яка полягає у тому, що правопорядок розглянуто в інституційних та функціональних аспектах як фактичний стан урегульованості та впорядкованості суспільних відносин, заснованих на праві та законності, що складаються в результаті правомірної діяльності суб'єктів права і забезпечуються державними органами та іншими суб'єктами. За галузевим критерієм розрізняють галузеві правопорядки;

розкрито співвідношення міжнародного правопорядку з інтегративними правопорядками міждержавних утворень, інтегративних правопорядків міждержавних, міжнародних організацій на прикладі захисту прав людини;

виявлено й охарактеризовано ієрархічну побудову норм інтегративних правопорядків у процесі їх взаємодії;

проаналізовано нормативно-правову та інституційну складову трансформації національного правопорядку України у контексті положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС;

удосконалено:

концепцію структуризації правової реальності у контексті глобалізаційних процесів у частині її впливу на розвиток міжнародного, інтегративних і національних правопорядків;

типологію правопорядків шляхом виокремлення та характеристики видів правопорядків за предметним критерієм (міжнародний екологічний правопорядок, національний екологічний правопорядок тощо);

набули подальшого розвитку:

філософсько-правові засади вивчення інтеграційних процесів у правовій сфері;

аналіз сучасного стану включеності України до економічних, політичних, суспільних, гуманітарних процесів, обумовлених посилюючим впливом глобалізації, з одного боку, та цивілізаційною самоідентифікацією України, з іншого.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичне і практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені у дисертації висновки та пропозиції можуть бути використаними у:

науково-дослідній роботі – як підґрунтя для подальшої розробки теоретико-методологічних положень про подальший розвиток міжнародного, інтегративного і національного правопорядків в умовах глобалізації та включення національного правопорядку України у ці процеси;

правотворчій діяльності – при вирішенні проблем правової реформи в Україні та удосконаленні механізму адаптації національного правопорядку України до правопорядку ЄС;

юридичній практиці – при розробці нових норм національного права, усуненні прогалин у національному законодавстві з приводу входження України до інтегративних утворень, передусім до ЄС;

навчальному процесі – при підготовці та викладанні навчальних дисциплін із загальнотеоретичної юриспруденції, конституційного права, міжнародного права, права Європейського Союзу, порівняльного правознавства та інших галузевих дисциплін, а також спецкурсу «Загальнотеоретична характеристика інтегративного та національного правопорядків».

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія». Основні результати наукового дослідження оприлюднено на: Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (м. Одеса, 15–16 травня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Інтеграція Республіки Молдова та

України в ЄС: юридичні аспекти» (м. Кишинів, 6–7 листопада 2015 р.); XXI Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Літні наукові дискусії» (м. Вінниця, 15 червня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції в юридичній науці України» (м. Одеса, 9–10 червня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Запоріжжя, 22–23 червня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективні напрямки розвитку економіки, обліку, менеджменту та права: теорія і практика» (м. Полтава, 25 червня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та нові наукові стратегії у Центральній та Східній Європі» (м. Київ, 29–30 червня 2018 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження відображено в 11 публікаціях, 4 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 – у зарубіжному періодичному виданні та 6 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою, задачами та характером дослідження. Робота складається із вступу, 3 розділів, які містять 8 підрозділів, і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 230 сторінок, із них основного тексту 201 сторінка, список використаних джерел містить 280 найменувань і розміщений на 29 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету і задачі, об'єкт і предмет дослідження, його методологічні основи, теоретичну, нормативну та емпіричну базу дослідження, проаналізовано стан наукової розробки проблематики правопорядків, розкрито наукову новизну отриманих результатів, обґрунтовано їх теоретичну і практичну значущість, сформульовано основні положення, що виносяться на захист, наведено відомості щодо апробації теоретичних та практичних результатів роботи.

Перший розділ «Загальнотеоретичні питання правового порядку» складається з двох підрозділів і присвячений теоретичному осмисленню поняття, сутності цього політико-правового та соціокультурного феномену, здійснено їх типологію.

У **підрозділі 1.1. «Правопорядок як стан державно-правового життя»** обґрунтовано теорію правопорядку як одну із визначальних проблем сучасної юриспруденції та правової практики. Охарактеризовано філософсько-правові засади існування, розвитку правопорядку як динамічної категорії державного і правового життя. Здійснено аналіз

підходів щодо його інтерпретації, визначено поняття та його основні ознаки на онтологічному та методологічному рівнях. Доведено необхідність аналізу правопорядку не лише як суто юридично обумовленого явища, але і як такого, що обумовлене економічними, соціальними, політичними, культурними чинниками.

Зазначено, що правовий порядок – це певна система регламентованих правом суспільних відносин. Зроблено висновок, що ключовими характеристиками будь-якого порядку є: по-перше, підпорядкованість елементів системи певним закономірностям; по-друге, стійкість структурних відносин у рамках системи; по-третє, можливість відтворення необхідних зв'язків, що забезпечують нормальне функціонування системи відповідно до її призначення.

Доведено, що правопорядок є тим юридичним результатом, якого прагне і державна влада, і всі суб'єкти права, використовуючи лише різні шляхи. У цьому соціальному результаті органічно зливаються об'єктивні потреби упорядкованості життя із діяльністю людей з врегулювання їх поведінки і вчинків. Правовий порядок складається та існує як результат впливу чинного законодавства на суспільні відносини. Неоднорідність суспільних відносин, які регулюються законодавством, зумовлює систему галузевого законодавства. У законах закріплюються питання, пов'язані з його оформленням, функціонуванням, підтриманням. Законодавча база визначає відносини певного правопорядку, учасників, їх правові зв'язки, методи і процедури регулювання, просторово-часові та особистісні характеристики.

У **підрозділі 1.2. «Типологія правопорядків»** шляхом детального аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, а також численних нормативно-правових актів, міжнародних угод та судової практики, обґрунтовано вірність раніше запропонованих типологій правопорядку із поділом їх на: національний, інтегративний та міжнародний правові порядки, де основний критерій їх типологізації – територіальний, географічний.

Указано на існування й інших інтегративних правопорядків, де критерій їх виокремлення – відповідна сфера суспільної діяльності – економічна, соціальна, культурно-освітня тощо. Вони утворюються на перетині національного і наднаціонального правового регулювання відносин у відповідних галузях економіки. Прикладом таких «галузевих» утворень, сфера діяльності яких поступово розширюється, є Північно-Американська зона вільної торгівлі (НАФТА), Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК), Азіатсько-Тихоокеанська економічна рада (АТЕР), Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Союз Південноамериканських націй (УНАСУР), Економічний союз держав у Південній Америці (МЕРКОСУР), Організація американських держав (ОАД), Економічне співтовариство держав Західної Африки (ЕКОВАС). Обґрунтовано думку щодо того, що галузево-правова інтеграція призводить до встановлення

і певного галузевого правопорядку спочатку в економічній сфері – у галузі інвестицій, торгівлі, а надалі – в інших сферах, і поволі поширюється на інші сфери, які піддаються процесам інтеграції.

У складі національного правопорядку є підстави вирізняти такі його різновиди, як локальний (правопорядок установлених та інституціоналізованих людських колективів), місцевий (село, місто, район) і регіональний (область, провінція, округ чи інша частина країни) правопорядки. Виокремлюються правопорядки на підставі критерію диференціації галузей права: конституційно-правовий, адміністративно-правовий, адміністративно-процесуальний, цивільно-правовий, цивільно-процесуальний, екологічний, земельний, кримінально-правовий, кримінально-процесуальний тощо.

Другий розділ «Національний правопорядок як окремий вид правового порядку» складається із трьох підрозділів, в яких охарактеризовано національний правопорядок як правове явище.

У підрозділі 2.1. «Поняття та специфіка національного правопорядку» розглянуто національний правопорядок, який сприймається як певною мірою узагальнений, інтегративний стан правової упорядкованості життєдіяльності суспільства.

Звернено увагу на відсутність єдності думок, чітких критеріїв із розуміння сутності визначення поняття «національний правопорядок» та його відмежування від інших понять, що на практиці нерідко призводить до його неоднозначного вживання і тлумачення не тільки під час науково-теоретичного осмислення, але й у повсякденному житті громадян. Здійснено аналіз основних підходів до розуміння правопорядку: 1) як система правовідносин; 2) як стан урегульованості суспільних відносин на основі права, законності; 3) як міцний та стійкий правовий режим, правова реальність, що досягаються на основі права; 4) як стан правових відносин, зв'язків та урегульованість, упорядкованість, засновані на праві і законності. Останній найбільш точно відображає багатомірність цього явища.

Розглянуто співвідношення правопорядку з такими категоріями, як «правова реальність», «правовий простір», «правова система», «система права», «правовий режим».

Доведено, що дослідження співвідношення правопорядку з правовою системою у цілому спонукає до з'ясування особливостей правопорядків, притаманних подібним правовим системам, їх певним видам і групам (сім'ям). Співвідношення правопорядку із системою права має прояв, насамперед, у галузевих різновидах правопорядку: конституційно-правовий, адміністративно-правовий, адміністративно-процесуальний, цивільно-правовий, цивільно-процесуальний, екологічний, кримінально-правовий, кримінально-процесуальний тощо.

Здійснено аналіз структури національного правопорядку, яка охоплює норми права (правила поведінки, державні приписи), правові відносини (права та обов'язки їх учасників), правосвідомість громадян, законність,

відповідальність та інститути та категорії. Визначено суб'єктний склад правопорядку та вимоги до них: ними можуть бути тільки визнані суб'єкти права; акт визнання повинен мати офіційне оформлення, кожен учасник повинен мати чітко визначений правовий стан і програму поведінки, що визначається його правовим статусом.

У *підрозділі 2.2. «Вплив міжнародного правопорядку на національний правопорядок»* досліджено взаємовплив національного та міжнародного правопорядків. Констатовано, що у сучасний період більш інтенсивним є вплив міжнародного правопорядку на національний. Виокремлено нормативно-правові та інституційні механізми цієї взаємодії як на національному, так і на міжнародному рівні.

Розглянуто універсалізацію права та включення рядом держав до своїх конституцій положення про примат міжнародного права над правом національним, що має важливі правові наслідки. Один із них полягає у тому, що правозастосовні органи у межах їх компетенції мають право застосовувати норми міжнародного права при вирішенні конкретних справ у випадках, визначених законодавством. Зі свого боку, фізичні та юридичні особи на основі цього конституційного положення отримують право вдаватися до норм міжнародного права і навіть апелювати до органів з обов'язковою міжнародною юрисдикцією (Європейський суд з прав людини) з метою захисту своїх прав.

Наголошено, що найважливішою тенденцією формування міжнародного правопорядку, що впливає на реформування правової системи України, є пріоритет прав людини у порівнянні з іншими політичними і правовими цінностями. Це положення, зокрема, закріплено у ст. 3 Конституції України. Реалізація прав людини та основних свобод є відображенням і втіленням панування права, верховенства та ефективності закону, плюралізму і демократії. Так, у преамбулі Європейської конвенції з прав людини прямо указується на те, що конвенція покликана забезпечувати панування права в демократичному суспільстві. Фактично концепції панування права надається базовий характер як для утвердження прав людини та основних свобод, так і для зміцнення демократії і заснованого на ній правопорядку.

У *підрозділі 2.3. «Характеристика національного правопорядку України»* досліджено правопорядок України шляхом аналізу положень Конституції України, законів України, підзаконних нормативно-правових актів, а також праць вітчизняних учених, надано визначення поняття національного правопорядку України.

Встановлено, що підставою для виокремлення національного правопорядку є організована у рамках суверенної держави та її суспільно-просторового буття спільнота, яка здійснює свою життєдіяльність на основі права і створює для забезпечення у своєму суспільно-територіальному середовищі відповідні владні інституції для забезпечення правопорядку.

Поняття національного правопорядку України розглянуто як базову категорію у характеристиках множинності правового упорядкування суспільного життя у сучасній Україні.

Третій розділ «Інтегративний правопорядок як окремий вид правопорядку» складається з трьох підрозділів, де надано поняття, виокремлено специфічні риси, здійснено типологію інтегративних правопорядків, а також дослідження проблематики включення України до правопорядку ЄС.

У *підрозділі 3.1. «Поняття та специфіка інтегративного правопорядку»* досліджено інтегративний правопорядок як категорію множинності правового впорядкування суспільного життя, як складову багатьох типологічних конструкцій, що утворюються на основі використання різних підстав для класифікації цих правових феноменів, тобто інтегративний правопорядок є складною системою із безліччю взаємодіючих елементів, сукупністю відносин між ними та їх властивостями, які мають статичну і динамічну характеристики, що оформлюється правовим статусом учасників правопорядку: конституцією, законами, статутами, договорами.

Інтегративний правопорядок розглянуто як складне і за кількістю складових, і за рівнем правове утворення, одним із первинних елементів якого є національні правопорядки, що утворюють «правовий простір» інтегративного правопорядку. Як базове визначення, що застосовується у дослідженні інтегративного правопорядку, є його розуміння як системного утворення, що виникає у наднаціональних, міжнародних відносинах у зв'язку з утворенням наднаціональних об'єднань і союзів. Інтеграційний правопорядок безпосередньо визначається інтересами й потребами до інтеграції та забезпечення правової упорядкованості й організованості у відносинах між учасниками цього процесу.

Визначено проблематику світового правопорядку як інтеграційно-правового утворення найвищого рівня, тому що інтеграційний правопорядок має ще одну виразну ознаку: він виникає та функціонує на основі договірних правових джерел, не має такого потужного примусово-державного забезпечення, як національні правопорядки. Це дає змогу інтерпретувати його як «власне правопорядок», на відміну від правопорядку – результату законності.

Акцентовано увагу на правопорядку Європейського Союзу як одному з найяскравіших прикладів інтегративного правопорядку, оскільки саме у цьому правовому порядку отримали закріплення ті правові механізми, які забезпечили йому значну результативність у внутрішньому праві держав-членів учасників міжнародного договору. Правові системи держав-членів ЄС поділено на групи, відповідно до яких вони визнають дію міжнародних договорів у своїх національних правопорядках. Перша дотримується моністичної теорії співвідношення національного та міжнародного права, інша – дуалістичної теорії. Залежно від того, яку

концепцію підтримує країна, залежатиме закріплення в її конституції особливостей співвідношення та дії міжнародного права в її національному правопорядку. У країнах із континентальною системою права переважає моністична теорія. Її суть полягає у тому, що якщо право спільноти розглядається як складова частина національного права, однак лише у разі, якщо імплементація в національне право відбувається у порядку, встановленому у конституції країни, визнається лише те право спільноти, якого прийнято у межах його повноважень.

У *підрозділі 3.2. «Класифікація інтегративних правопорядків»* розглянуто питання глобалізації світової економіки, яка створює передумови для того, щоб, з одного боку, складався єдиний економічний простір, а з іншого – формувалася відповідна йому політико-правова надбудова, де право постає як частина такої надбудови.

Для сучасного етапу право та державотворення є характерним формуванням нового різновиду правових систем – тих, які утворюються в результаті інтеграційних процесів, передусім, в економічній сфері. Практична і наукова проблема, яка виникає у зв'язку з названими процесами – це вирішення питань безпеки і правопорядку у правових системах інтегративного типу. Ця проблема постає не тільки у зв'язку з ускладненням завдань боротьби з тероризмом, зростанням міграційних процесів і поширенням організованої злочинності. Самі по собі вони становлять могутні виклики для демократичного світу і загрози для його безпеки. Як свідчить практика налагодження відносин всередині ЄС, після вклюдження до нього нових країн зі Східної Європи, велику проблему являє собою подолання значних відмінностей у рівні соціально-економічного розвитку, культури (у тому числі і правової) та менталітету населення різних країн.

Виокремлюють інтегративні правопорядки у відповідних сферах: економічній, соціальній, культурно-освітній тощо. Вони утворюються на перетині національного і міждержавного правового регулювання відносин у відповідних галузях економіки. Зазначено, що при всій своїй численності та різноманітності інтегративні об'єднання, незалежно від того, чи знаходяться вони на Американському континенті, в Африці чи в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, розвиваються, відносно їх інституціональної структури і функцій, відповідно до двох основних моделей їх побудови: Європейського Союзу і НАФТА. У Центральній і Південній Америці, а також в Африці зразком для регіональних інтегративних об'єднань є Європейський Союз, а в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні – НАФТА.

Інтегративному правопорядку, реалізованому в рамках ЄС, притаманні особливості, які притаманні лише йому: відмінності національних правових систем країн-учасниць ЄС, стан і рівень правопорядку у кожній окремій із них не нівелюються автоматично, а тим більше не поглинаються під впливом необхідності інтеграції правового регулювання в економічній, фінансовій, митній та інших сферах. Необхідно мати на увазі, що правовий

статус членства в ЄС надає можливість кожній країні-учасниці впливати на встановлення загальних для ЄС норм і правил, що відбивається і на створюваному таким чином правопорядку. З іншого боку, національні правопорядки кожної із країн-учасниць продовжують своє функціонування паралельно з «інтегративним» правопорядком ЄС.

До фундаментальних основ європейського правопорядку віднесено не лише географічні, економічні, політичні чинники, але й культурні традиції. Наголошується, що саме останні є запорукою стійкості унікального утворення – ЄС та функціонуючого у його рамках інтеграційного правопорядку. Зазначено, що слід розмежовувати основоположні європейські цінності (за термінологією Лісабонського договору – «спільні цінності»), до яких віднесено гідність, свободу, демократію, рівність, верховенство закону, повагу прав людини, у тому числі меншин, плюралізм, відсутність дискримінації, терпимість, солідарність, рівність між чоловіками і жінками, громадянські права, та принципи організації функціонування ЄС (ринкову економіку, захист приватної власності, принципи децентралізації, представницької демократії тощо).

Наголошено, що інтеграція національного правопорядку до вимог наднаціонального утворення здійснюється шляхом не лише імплементації норм права ЄС у національний правопорядок, але й шляхом створення спеціально уповноважених органів та установ, основним завданням яких є виключно забезпечення інтеграційних процесів та контроль за їх виконанням.

У підрозділі 3.3. «Національний правопорядок України та правопорядок ЄС» шляхом аналізу положень Конституції України, міжнародних договорів, Законів України, указів Президента України, постанов Верховної Ради України та інших підзаконних актів, а також праць вітчизняних та зарубіжних вчених розглянуто питання взаємовпливу національного правопорядку України та правопорядку ЄС.

Україна безпосередньо належить до таких об'єднань держав інтегративного характеру, як Рада Європи, Світова організація торгівлі (СОТ), Організація за демократію та економічний розвиток (ГУАМ), Організація Чорноморського Економічного Співробітництва (ОЧЕС) тощо. Враховуючи це, Українська держава зобов'язана здійснювати впровадження нових підходів і стандартів функціонування багатьох владних і соціальних інститутів, узгодження правового регулювання у відповідних сферах суспільної життєдіяльності з міжнародно-правовими стандартами.

Як приклад впливу інтегративного правопорядку на національний проаналізовано положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Обґрунтовано позицію щодо неприйнятності практики механічного копіювання нормативно-правових актів у національні правопорядки, оскільки це може призвести до непродуктивних дій з реалізації таких правових приписів і через це – до поширення у суспільстві правового

нігілізму, скептичного ставлення до організаційно-функціональних можливостей держави. Очевидно, державам до свого національного законодавства слід зараховувати лише ті правові норми, які сприятимуть динамічному розвитку країни на шляху розбудови правової демократичної держави.

Особливу увагу відведено питанню забезпечення виконання закріплених за Україною зобов'язань, а також досягнення відповідності правової системи України праву ЄС. Необхідно наголосити, що Угода про асоціацію не лише вимагає внесення технічних змін до національного законодавства, але й зобов'язує Україну забезпечити виконання нових ухвалених правових норм. Звідси випливає об'єктивна потреба розбудови та удосконалення інституційного механізму реалізації імplementованих приписів.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено наукове завдання, пов'язане із загальнотеоретичною характеристикою національного та інтегративного правопорядків, з'ясуванням їх природи, особливостей, типології, а також визначенням форм їх взаємодії і взаємовпливів в умовах глобалізаційних та інтегративних процесів.

1. У широкому сенсі правовий порядок – це заснована на нормах права сукупність усіх правовідносин, реально існуючих у суспільстві, а також соціальний результат, до якого прагнуть держава та увесь соціум, використовуючи різноманітні важелі і засоби. Запропоновано авторське визначення дефініції інтегративного правопорядку, яка полягає у тому, що його розглянуто в інституційних та функціональних аспектах як фактичний стан урегульованості та впорядкованості суспільних відносин, заснованих на праві та законності, що складаються в результаті правомірної діяльності суб'єктів права і забезпечуються державними органами та іншими суб'єктами. За галузевим критерієм розрізняють галузеві правопорядки.

2. Встановлено, що з'ясування природи відмінностей між правопорядками стає можливим за умов виявлення факторів, які впливають на ці правопорядки. Великого значення набувають аналіз ефективності діяльності владних і суспільних інституцій, які здійснюють правоохоронну діяльність і забезпечують правопорядок на відповідних територіях, та зусилля відповідних колективів і їх адміністрацій щодо утвердження правового порядку у процесі їх функціонування. На «стикові» міжнародного і національного права це має прояв, зокрема, у частій невідповідності проголошуваних норм і принципів, з одного боку, і ступеня їх теоретичного і юридико-технічного засвоєння, тобто реальних соціально-культурних умов – з іншого.

3. З'ясовано, що європейський правопорядок: 1) являє собою підсистему міжнародного правопорядку; 2) являє собою правову систему

наднаціонального союзу – є самостійним суб'єктом міжнародного правового порядку; 3) не утворює самостійної (автономної) правової системи, відмінної від міжнародного правопорядку. У цьому контексті міжнародні стандарти у сфері прав людини неминуче піддаються «коригуванню», коли застосовуються в неєвропейському культурному середовищі.

4. Нинішній рівень розвитку правової науки дозволяє поставити питання щодо необхідності, по-перше, скоригувати загальну теорію права, ґрунтуючись на загальному системно-соціологічному правовому підході до міжнародного та національного законодавства, оскільки розглянуті системи являють собою дві сторони, або два елементи єдиного явища; по-друге, зарахувати теорію міжнародного права до загальної теорії держави і права, тобто дійсно створити загальну теорію для національного і міжнародного права. Створення такої загальної теорії дозволить теорії права і держави відіграти свою фундаментальну роль у системі юридичних наук, відобразити ті зміни, які відбуваються на теперішній час у національних правових системах і міжнародній правовій системі.

5. Існує необхідність вирізняти інтегративні правопорядки у відповідних сферах суспільної життєдіяльності – в економічній, соціальній (рух робочої сили, захист прав тощо), культурно-освітній тощо. Вони утворюються на перетині національного і наднаціонального правового регулювання відносин у відповідних галузях економіки. Прикладом таких «галузових» утворень, сфера діяльності яких поступово розширюється, є Північно-Американська зона вільної торгівлі (НАФТА), Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК), Азіатсько-Тихоокеанська економічна рада (АТЕР). На порядку денному – створення зони вільної торгівлі Західної півкулі. Рівень розвитку інтегративних зв'язків у кожній зі сфер визначає і необхідність їх правового забезпечення шляхом узгодження, і зближення правового регулювання. Таким чином, ця своєрідна галузево-правова інтеграція призводить до встановлення і певного галузевого правопорядку спочатку в економічній сфері – у галузі інвестицій, торгівлі, а надалі і в інших сферах, і поволі поширюється на інші сфери, які піддаються процесам інтеграції.

6. Європейське співтовариство породжує новий, більш сучасний юридичний устрій міжнародної правової системи. Для цієї мети держави навіть здійснили обмеження своїх суверенних прав; отже, правова система співтовариства, незалежна від законодавств країн-членів, подібно тому, як вона створює систему обов'язків, що стоять над системами країн-учасниць, мають також породити права, які стануть юридичним надбанням кожної.

7. Європейський правопорядок – складне динамічне явище. У цілому йому можна надати таке визначення: «європейський правопорядок – це міжнародний регіональний правопорядок, що формується у міжнародних регіональних правовідносинах з огляду на певну однорідність відповідних інтересів та суб'єктів, в основі якого лежать спільні європейські

цінності як його системо утворюючий елемент». Виокремлено розуміння європейського правопорядку *sensu stricto* та *sensu lato*. Під *sensu stricto* слід розуміти правопорядок, сформований у рамках ЄС, тоді як *sensu lato* – це правопорядок, який сформовано в Європі під впливом та у рамках діяльності, передусім, Ради Європи та ОБСЄ.

8. Імплементация основних правових положень, норм і стандартів ЄС, запровадження у внутрішню систему права елементів європейського правопорядку та розробка правових засобів для його застосування на території України дозволять суттєво прискорити процес євроінтеграції. Саме адаптоване до європейського національне законодавство стане основою для фундаментальної перебудови усіх сфер життя суспільства та дозволить Україні утвердитися як державі, яка має ті ж самі цінності, ту ж саму структуру, таке ж саме верховенство права, як і країни-члени ЄС.

Час прийняття швидких правових рішень, наслідком яких є механічне копіювання нормативно-правових приписів в інших правових порядках (міжнародному, інтегративних чи в інших національних правопорядках) минув. Здійснення правових запозичень є складною, відповідальною процедурою з точки зору національних інтересів тієї чи іншої країни. Непродумані правові запозичення, які не сприяють удосконаленню правозахисних механізмів, вирішенню нагальних соціально-економічних проблем, стають дисбалансуючим чинником, який перешкоджає ефективному регулюючому впливові права, є загрозою прогресу.

9. Вирішуючи проблеми забезпечення правопорядку в Україні у нинішніх умовах, неможливо обмежуватися рамками лише національної правової системи. Сучасний період розвитку правопорядку в Українській державі змушує вивчати проблематику правового порядку в нових умовах національного і міжнародного правового розвитку. Різноманітність національних правових систем та існуючих на їхній основі правопорядків, відмінності та їх подібності збільшують необхідність пошуків шляхів міжнародної взаємодії у вирішенні масштабних глобальних проблем.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових періодичних виданнях:

1. Пісов М.П. Вплив міжнародного правопорядку на національний правопорядок України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. № 5. С. 39–42.
2. Пісов М.П. До питання співвідношення понять інтегративного та національного правопорядку. *Юридичний вісник*. 2015. № 2. С. 15–22.
3. Пісов М.П. Інтеграційні правопорядки в регіональних організаціях на прикладі НАФТА та АСЕАН. *Актуальні проблеми політи* : зб. наук. праць. Одеса, 2015. Вип. 54. С. 160–169.

4. Пісов М.П. Правопорядок Європейського Союзу як окремий вид інтегративного правопорядку. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. Одеса, 2016. Вип. 76. С. 152–158.

Статті в іноземних наукових періодичних виданнях:

5. Пісов М.П. До питання «інтегративний правовий порядок»: поняття, значення та співвідношення з міжнародним правопорядком. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. № 1/2. С. 14–20.

Публікації апробаційного характеру:

1. Пісов М.П. Інтеграційний правовий порядок як окремий вид правопорядку. *Integrarea Republicii Moldova și Ucrainei în UE : Aspectul juridic conferință internațională științifico-practică* (Chișinău, 6–7 noiembrie, 2015). Chișinău, 2015. С. 33–37.

2. Пісов М.П. Корупція як одна із загроз національному правопорядку України. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15–16 трав. 2015 р.) : у 2 т. Одеса, 2016. Т. 2. 2016. С. 115–117.

3. Пісов М.П. Аксиологічні засади правопорядку Європейського Союзу. *Літні наукові дискусії : XXI Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф.* (м. Вінниця, 15 черв. 2018 р.). Вінниця, 2018. Ч. 4. С. 72–75.

АНОТАЦІЯ

Пісов М.П. Національний та інтегративний правопорядок: загальнотеоретична характеристика. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» (081 – Право). – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018.

Дисертація є одним із перших у вітчизняній науці монографічних досліджень національного та інтегративного правопорядків, їхнього взаємозв'язку та особливостей прояву у контексті інтеграції України до Європейського Союзу після підписання Угоди про асоціацію та розроблення плану заходів щодо нормативно-правового та інституційного забезпечення включення національного правопорядку України до інтеграційного правопорядку ЄС. Сформульовано авторські дефініції «національний правопорядок», «інтегративний правопорядок» та «міжнародний правопорядок». Запропоновано авторське визначення дефініції інтегративного правопорядку, яка полягає у тому, що правопорядок розглянуто в інституційних та функціональних аспектах як фактичний стан урегульованості та упорядкованості суспільних відносин, заснованих

на праві та законності, що складаються в результаті правомірної діяльності суб'єктів права і забезпечуються державними органами та іншими суб'єктами. За галузевим критерієм розрізняють галузеві правопорядки.

Охарактеризовано ієрархічну побудову норм інтеграційних правопорядків у процесі їх взаємодії. Розкрито співвідношення міжнародного правопорядку з інтегративними правопорядками, міждержавних утворень, інтегративних правопорядків міждержавних, міжнародних організацій.

Проаналізовано нормативно-правову та інституційну складову трансформації національного правопорядку України у контексті положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Удосконалено типологію правопорядків шляхом виокремлення критеріїв та характеристики цього процесу. Виокремлено та охарактеризовано чинники, які впливають на стан включеності України в економічні, політичні, суспільні, гуманітарні процеси: перш за все, це глобалізаційний чинник, по-друге, цивілізаційна самоідентифікація України. Запропоновано низку положень і висновків, що мають теоретичну та практичну цінність.

Ключові слова: національний правопорядок, міжнародний правопорядок, інтегративний правопорядок, правопорядок Європейського Союзу, європейський правовий простір, національний правопорядок України.

АННОТАЦИЯ

Писов М.П. Национальный и интегративный правопорядок: общетеоретическая характеристика. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук (доктора философии) по специальности 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений» (081 – право). – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2018.

Диссертация является одним из первых в отечественной науке монографических исследований национального и интегративного правопорядков, их взаимосвязи в контексте интеграции Украины в Европейский Союз после подписания Соглашения об ассоциации и разработке плана мероприятий по нормативно-правовому и институциональному обеспечению включения национального правопорядка Украины в интегративный правопорядок ЕС. Сформулированы авторские дефиниции понятий «национальный правопорядок» и «интегративный правопорядок», «международный правопорядок». Охарактеризовано иерархическое построение норм интегративного правопорядка в процессе их взаимодействия. Раскрыто соотношение международного правопорядка с интегративными

правопорядками межгосударственных образований, интегративных правопорядков межгосударственных, международных организаций и интеграционных правопорядков межгосударственных организаций.

Усовершенствована типология правопорядков путем выделения критериев и характеристики этого процесса. По территориальному, географическому критерию они классифицированы на: национальный, интегративный и международный правовые. По критерию сферы общественной отношений, в которых они функционируют, выделены экономический, экологический, культурно-образовательный правопорядки. В составе национального правопорядка выделены такие его разновидности, как локальный, местный (село, город, район) и региональный (область, провинция, округ или иная часть страны) правопорядки. На основании критерия дифференциации отраслей права выделены: конституционно-правовой, административно-правовой, административно-процессуальный, гражданско-правовой, гражданско-процессуальный, экологический, уголовно-правовой, уголовно-процессуальный.

Рассмотрено соотношение правопорядка с такими категориями, как «правовая реальность», «правовое пространство», «правовая система», «система права», «правовой режим». Осуществлен анализ структуры национального правопорядка, включающей: нормы права (правила поведения, государственные предписания), правовые отношения (права и обязанности их участников), правосознание граждан, законность, ответственность и институты и категории.

Исследовано взаимовлияние национального и международного правопорядка. Констатировано, что в современный период более интенсивным является влияние международного правопорядка на национальный. Выделены нормативно-правовые и институциональные механизмы этого взаимодействия, как на национальном, так и на международном уровне.

Проанализирована нормативно-правовая и институциональная составляющие трансформации национального правопорядка Украины в контексте положений Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом. Отмечено, что Соглашение об ассоциации не только требует внесения технических изменений в национальное законодательство, но и обязывает Украину обеспечить выполнение новых принятых правовых норм, что предполагает совершенствование институционального механизма реализации имплементированных предписаний. Сформулирован ряд положений и выводов, имеющих теоретическую и практическую ценность.

Ключевые слова: национальный правопорядок, международный правопорядок, интегративный правопорядок, правопорядок Европейского Союза, европейское правовое пространство, национальный правопорядок Украины.

SUMMARY

Pisov M. P. National and integrative legal order: general theoretical characteristics. – Manuscript.

Thesis research for the scientific title of the Candidate of Science in Law (Doctor of Philosophy, PhD) in qualification 12.00.01 «Theory and History of State and Law; History of Political and Law Sciences» (081 – Law). – National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2018. The thesis is one of the first monography researches in the national science that studies the national and integrative legal orders, their interrelation and specifics of manifestation within the context of Ukrainian integration to the European Union after signing the Agreement on Association and developing the plan of measures for regulatory and institutional support of including the national legal order of Ukraine into the integration legal order of the EU. The research formulates author's definitions of «national legal order», «integrative legal order», and «international legal order». It characterizes the hierarchy composition of integration legal order norms in the process of their interaction. The correlation between the international order and the integrative legal orders of interstate institutions, integrative legal orders of interstate international organisations and integrative legal orders of interstate organisations is expanded.

The research analyzes the regulatory and institutional component of the transformation of Ukraine's national legal order of within the context of the Ukraine-European Union Agreement on Association provisions. The typology of legal orders is optimized through the segregation of criteria and characteristics of the process. Factors influencing the inclusion of Ukraine in the economic, political, social, humanitarian processes are singled out and characterised: above all, the globalisation factor, secondly, Ukraine's civilisation self-definition. The thesis offers a number of provisions and conclusions of theoretical and practical value.

Key words: national legal order, international legal order, integrative legal order, European Union legal order, European legal framework, national legal order of Ukraine.

Підписано до друку 03.09.2018.
Формат 60×90/16. Ум.-друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавництво ПП «Фенікс»
Свідोцтво ДК № 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел.: 7777-591.